

تحلیل محتوای کتاب‌های قرآن دوره‌ی ابتدایی

توجه به اصول دین، اخلاق و آداب اسلامی



ریحانه شریفی دارانی
دانشجوی دانشگاه فرهنگیان

هدف پژوهش حاضر تحلیل محتوای کتاب درسی قرآن شش پایه‌ی ابتدایی از نظر توجه به مباحث توحید، امامت، نبوت، معاد، اخلاق، احکام و آداب اسلامی سال ۱۳۹۹ تا ۱۴۰۰ است. پژوهش حاضر توصیفی و از نوع تحلیل محتواست. نتایج تحلیل محتوا نشان داد، بیشترین درصد توجه کتاب‌های درسی قرآن به مبحث توحید و کمترین درصد توجه به مبحث معاد مربوط است.

کلیدواژه‌ها: تحلیل محتوا، توحید، امامت، معاد، قرآن دوره‌ی ابتدایی

درواقع کتاب درسی مهم‌ترین منبع یادگیری دانش‌آموزان است. یونسکو (۲۰۰۵) معتقد است، کتاب‌های درسی و مواد یادگیری قابلیت انتقال دانش، ایجاد مهارت‌ها و شکل‌دهی به شیوه‌ی تعامل فراگیر با جهان را دارند. اهمیت کتاب درسی در این است که به قصد تعلیم و تربیت گروهی خاص طراحی و تولید می‌شود. بنابراین، در تألیف آن باید در معیارها متعهد بود (شعبان‌زاده، به نقل از والی‌زاده). بنابراین اهمیت موضوع، در انتخاب محتوای کتاب‌های درسی، اصول و معیارهایی مانند رابطه‌ی محتوا و هدف، محتوا و توان یادگیرندگان، محتوا و زمان، و محتوا و سودمندی مورد توجه قرار می‌گیرد (ملکی، ۱۳۸۴). روش تحلیل محتوای کتاب‌های درسی، روش تجزیه و تحلیل عناصر کتاب درسی و آگاهی از ارتباط بین

هنجارهای سرمایه‌ی اجتماعی، یعنی همبازی، مدارای اجتماعی، تقویت ارزش زندگی و حمایت اجتماعی مؤثرند.

عشرت پرپنچی (۱۳۹۷) در تحقیق خود با عنوان «ارتباط سبک زندگی اسلامی و تمدن اسلامی» نشان داد، بحث درباره‌ی سبک زندگی و آداب اسلامی در جامعه‌ی کنونی ما ضروری است. هر جامعه‌ای زمانی می‌تواند محصول و ثمره‌ی جهان‌بینی و ایدئولوژی خود را به دیگران نشان دهد که روش زندگی اجتماعی او با باورها و ارزش‌هایش متناسب باشد.

علی محمد قاسمی (۱۳۹۵) در تحقیق خود با عنوان «پیامدهای انکار معاد در قرآن» نشان داد، پس از توحید، بیشترین آیات قرآنی به موضوع «معاد» مربوط‌اند، زیرا ایمان به معاد ضامن اجرای قوانین الهی و زمینه‌ساز نیل آدمی به کمال‌نهایی و سعادت ابدی است.

محمد ایزدی تبار (۱۳۹۰) در تحقیق خود با عنوان «اثبات ضرورت نبوت از دیدگاه فیلسوفان» نشان داد، از مهم‌ترین و مؤثرترین اصول و ارکان استوار ادیان، نبوت و هدایت مستمر رسالت است.

رسول جعفریان (۱۳۸۵) در تحقیق خود با عنوان «جایگاه و اهمیت توحید و اخلاق در سیر دعوت رسول خدا (ص)» نشان داد با نگرشی به سیر دعوت رسول خدا (ص) و رهنمودهای قرآنی، می‌فهمیم که حضرت حق در این مسیر، ابتدا به توحید، سپس به اخلاق و پس از آن دو به احکام و فقه توجه دارد.

عناصر کتاب درسی است (محمدنوریان، ۱۳۹۵).

بنابر آنچه گفته شد، لازم است برای شناخت و استفاده‌ی بهتر از کتاب‌های درسی، به تحلیل و بررسی آن‌ها بپردازیم. یکی از این کتاب‌ها قرآن است که متناسب با هر پایه، محتوای خاصی دارد. برخی از مباحثی که بر آن تأکید شده، عبارت است از: توحید، نبوت، امامت، معاد، اخلاق اسلامی، احکام و آداب اسلامی.

بعد از بیان هدف کلی پژوهش، این سؤال مطرح می‌شود که کتاب‌های قرآن ابتدایی تا چه میزان توانسته است به این مباحث بپردازد؟

یافته‌های پژوهش

این پژوهش شامل تحلیل کمی کتاب‌های قرآن دوره‌ی ابتدایی بر اساس مباحث توحید، اخلاق اسلامی، نبوت، امامت، معاد، احکام و آداب اسلامی است. ابتدا مجموع فراوانی‌های به دست آمده براساس مؤلفه‌های یادشده از کتاب درسی نوشته شد و سپس با گرفتن میانگین، درصد هر مؤلفه به دست آمد.

نتایج به دست آمده از جدول توزیع مؤلفه‌های پژوهش در صفحه‌ی بعد نشان می‌دهد، بیشترین درصد مباحث قرآن‌های دوره‌ی ابتدایی مبحث توحید و کمترین آن‌ها مبحث معاد است.

* دانش‌آموزان با ورود به مدرسه، زندگی اجتماعی را به‌طور رسمی آغاز می‌کنند. آن‌ها در مدرسه تحت تعلیم و تربیت هستند و از آنجا که دانش‌آموزان مادر جامعه‌ی اسلامی زندگی می‌کنند، لازم است با مباحث مهمی که در زندگی آن‌ها نقش دارند، آشنا شوند.

سید محمدعلی شریعتی، مسعود جعفری‌نژاد، و احمد آذین (۱۳۹۸) در تحقیق خود با عنوان «نقش آموزه‌های امامت شیعه در تقویت هنجارهای سرمایه‌ی اجتماعی» نشان دادند، آموزه‌های امامت شیعه در گسترش مهم‌ترین مؤلفه‌های

مطابق با این پژوهش مشخص شد، همه‌ی این مباحث از اهمیت لازم برخوردار است و در زندگی دانش‌آموزان و شکل‌گیری شخصیتشان مؤثر است و به برخی از این مباحث توجه کمتری شده است. کتاب درسی به‌عنوان یک ابزار رایج آموزشی در کلاس درس، با فراهم کردن موقعیت‌های متفاوت و قرار دادن مطالب در دسترس فراگیرنده، به کسب تجربه‌ی بالا منجر می‌شود. با توجه به اهمیت این ابزار مهم آموزشی، بررسی و تحلیل محتوای آن نیز ضروری است (ابن علی چرمهینی، ۱۳۹۳).

نمونه‌ای از مؤلفه‌های پژوهش در قرآن دوره ابتدایی

مبحث	توحید	اخلاق	نبوت	امامت	احکام	آداب	معاد
اول	شعر صفحه‌ی ۱۹	آیه‌ی ۲۳ سوره‌ی اسرا	صفحه‌ی ۷۶ آیه‌ی ۲۹ سوره‌ی فتح	صفحه‌های ۶۶ و ۶۷. در مورد امام حسن (ع)	صفحه‌ی ۵۰، تصویر نمازخواندن	صفحه‌ی ۳۹، آداب قرآن خواندن	
دوم	قصه‌ی آیه‌ها، صفحه‌ی ۶۵	صفحه‌ی ۵۸	صفحه‌های ۵۴ و ۵۵، داستان حضرت ابراهیم (ع)	صفحه‌ی ۶۲، داستان در مورد امام علی (ع)	صفحه‌ی ۴۰ آیه‌ی ۱۴ سوره‌ی طه	صفحه‌ی ۵۱ تصویری از آداب قرآن خواندن	
سوم	صفحه‌ی ۵۷، الحمدلله رب العالمین	صفحه‌ی ۶۵، آیه‌ی ۴۰ سوره‌ی شوری	صفحه‌ی ۸۰ تا ۸۳ پیامبری حضرت موسی (ع)	صفحه‌ی ۱۱۶ تا ۱۱۹، داستان درباره‌ی امام علی (ع)	صفحه‌ی ۵ تا ۱۹ نماز خواندن	صفحه‌ی ۷۵، آداب قرآن خواندن	
چهارم	پیام قرآنی، صفحه‌ی ۹۰	پیام قرآنی، صفحه‌ی ۷۱	قصه‌ی آیه‌ها، صفحه‌ی ۷۷			صفحه‌ی ۶، آداب خواندن قرآن	پیام قرآنی، صفحه‌ی ۴
پنجم	قصه‌ی آیه‌ها، عزیز زنده می‌شود	پیام قرآنی، صفحه‌ی ۴۰	قصه‌ی آیه‌ها، داستان بشارت			پیام قرآنی صفحه‌ی ۲۲	
ششم	شعر سهراب سپهری	داستان صفحه‌ی ۹۶	قصه‌ی آیه‌ها، داستان مباحله‌ی پیامبر (ص)	صفحه‌ی ۸۵، تصویر روز عاشورا	صفحه‌ی ۵۵، نماز در قرآن	آداب خواندن قرآن	پیام قرآنی، صفحه‌ی ۴۱

توزیع مؤلفه‌های پژوهش در کتاب‌های قرآن دوره ابتدایی

قرآن	توحید	اخلاق	نبوت	امامت	احکام	آداب	معاد
اول	۹	۴	۵	۴	۱	۱	
درصد	۳۷/۵	۱۶/۶۶	۲۰/۸۳	۱۶/۶۶	۴/۱۶	۴/۱۶	
دوم	۱۳	۱۰	۸	۴	۲	۶	
درصد	۳۰/۲۳	۲۳/۲۵	۱۸/۶۰	۹/۳۰	۴/۶۵	۱۳/۹	
سوم	۳	۱۰	۶	۳	۱۲	۱	
درصد	۸/۵۷	۲۸/۵۷	۱۷/۱۴	۸/۵۷	۳۴/۲۸	۲/۸۵	
چهارم	۷	۵	۲			۱	
درصد	۴۳/۷۵	۳۱/۲۵	۱۲/۵			۶/۲۵	
پنجم	۵	۶	۱			۱	
درصد	۳۸/۴۶	۴۶/۱۵	۷/۶۹			۷/۶۹	
ششم	۱۲	۱۰	۲	۱	۶	۱	
درصد	۳۵/۲۹	۲۹/۴۱	۵/۸۸	۲/۹۴	۱۷/۶۴	۲/۹۴	
جمع	۴۹	۴۵	۲۴	۱۲	۲۱	۱۱	۳
میانگین	۲۹/۸۱	۲۷/۴۳	۱۴/۶۳	۷/۳۱	۱۲/۳۰	۶/۶۶	۱/۸۲

منابع

- کتاب‌های درسی قرآن دوره ابتدایی. اداره‌ی کل چاپ و توزیع کتاب‌های درسی. تهران.
- نوریان، محمد (۱۳۹۵). تحلیل کمی و کیفی محتوای کتاب‌های درسی. انتشارات شورا. تهران.
- محمد تقی شریعتمداری (۱۳۸۳). توحید از دیدگاه قرآن و نهج البلاغه. نشریه‌ی سفینه. دوره‌ی ۱. شماره‌ی ۴.
- محمدصادق علیپور. حسن یوسفیان (۱۳۹۰). بررسی تطبیقی فلسفه‌ی امامت از منظر شیخ مفید، سیدمرتضی و شیخ طوسی. نشریه‌ی اندیشه‌ی نوین دینی. دوره‌ی ۷. شماره‌ی ۲۴.
- جعفریان، رسول (۱۳۸۵). جایگاه و اهمیت توحید و اخلاق در سیر دعوت رسول خدا (ص).
- ایزدی تبار، محمد (۱۳۹۰). اثبات ضرورت نبوت از دیدگاه فیلسوفان.
- علی محمد قاسمی (۱۳۹۵). پیامدهای انکار معاد در قرآن.
- سید محمد علی شریعتی. مسعود جعفری نژاد. احمد آذین (۱۳۹۸). نقش آموزه‌های امامت شیعه در تقویت هنجارهای سرمایه‌ی اجتماعی.
- عشرت پرینچی (۱۳۹۷). ارتباط سبک زندگی اسلامی و تمدن اسلامی. مجله‌ی رشد آموزش قرآن و معارف اسلامی. شماره‌ی ۱۰۶.